

مهاجرت و تأسیس حکومت شیرازی‌ها در شرق آفریقا

دکتر امیر بهرام عرب احمدی

نویسنده و پژوهشگر

چکیده

در این مقاله تاریخ مهاجرت گروهی از مردم شیراز به شرق آفریقا که منجر به استقرار دائمی آنان در بخش وسیعی از سواحل و جزایر شرق آفریقا گردید بر پایه مستندات و منابع اصلی و متاخر موجود مورد بررسی قرار گرفته است. از نکات جالب توجه این مبحث بکر بودن موضوع است که تاکنون با وجود اهمیت فراوان آن مورد غفلت دانش پژوهان و محققان داخلی قرار گرفته است. ایرانیان مزبور در طی اقامت دیرینه مدت خویش علاوه بر تغییر چهره سیاسی این منطقه در زمینه مبادلات بازرگانی و گسترش فرهنگ و تمدن ایران در این سرزمین منشا اثرات خیری شدند که نتایج آن با گذشت بیش از یک هزار سال همچنان پابرجای مانده است.

واژگان کلیدی: مهاجران شیرازی، شرق آفریقا، کیلوا، علی بن حسن، زنگبار.

مقدمه

یکی از وقایع تاریخ ایران که با وجود اهمیت فراوان مورد غفلت قرار گرفته است مهاجرت گروهی از ایرانیان شیرازی الاصل به شرق آفریقا و تشکیل دولتی در سواحل و جزایر این منطقه

طی مدتی طولانی است. این ایرانیان که در زمره بزرگان عصر آل بویه بودند پس از استقرار در شرق آفریقا پادشاهی بزرگی به نام دولت شیرازی‌ها را در بخش قابل توجهی از جزایر و سواحل شرق آفریقا تشکیل دادند. این پادشاهی که به شکل دولت شهرهای مستقل از هم اداره می‌شد تحت حاکمیت دولت شهر کیلوا، پایتخت این امپراتوری قرار داشت. شیرازی‌ها پس از استحکام دولت خویش مناسبات خوبی را براساس دوستی و تفاهم با بومیان همجوار خویش برقرار ساخته و در راستای این تعامل به دستاوردهای مهمی در خصوص توسعه فرهنگ و تمدن ایران در این منطقه نائل آمدند.

از جمله نتایج حضور ایرانیان در سواحل و جزایر شرق آفریقا گسترش معماری ایرانی، رواج آداب و رسوم و فرهنگ ایرانی در بین بومیان، ورود واژه‌های فارسی به زبان سواحیلی، ترویج اسلام و... بود. این دستاوردها با وجود گذشت صدها سال از زوال دولت شیرازی‌های مزبور هنوز در این سرزمین برجای مانده و نام ایرانی که بومیان از آن با عنوان «عجمو» یاد می‌کنند نامی توأم با افتخار محسوب می‌شود.

در این مقاله مهاجرت شیرازی‌ها و نحوه استقرار آنان در سرزمین شرق آفریقا که در دوره آل بویه منطقه‌ای نسبتاً ناشناخته و پررمز و راز محسوب می‌گشت مورد بررسی قرار گرفته و تلاش شده است این گوشه مبهم از تاریخ فرامرزی ایران با ارائه شواهد و مستندات موجود به گونه‌ای شفاف ترسیم گردد.

شیرازی‌ها در شرق آفریقا

مهاجران شیرازی را که در قرن دهم میلادی رهسپار سواحل شرق آفریقا شدند باید اولین ایرانیانی دانست که در این منطقه استقرار یافته و دولت قدرتمندی را به مدت پانصد سال تشکیل دادند. براساس مستندات و شواهد تاریخی که توسط چند منبع قدیمی شرق آفریقا نیز تأیید شده است آنان در دوره حاکمیت آل بویه بر بخش‌هایی از مناطق ایران بویژه ایالت فارس، از شیراز به شرق آفریقا مهاجرت نموده‌اند. با این حال علی‌رغم تلاش فراوان تاکنون ردپایی از سفر این شیرازیان به سواحل شرقی آفریقا در دوره سلطنت آل بویه به دست نیامده است و اصولاً در منابع قدیمی دوره آل بویه و حتی غزنویان، سلجوقیان و ایلخانان به این مهاجرت هیچ اشاره‌ای نشده است. برخی از مورخان معاصر نیز در اشارات مختصر خود به شیرازیان به منابع

قدیمی شرق آفریقا و تحقیقات دانشمندان غربی استناد جسته اند. با این حال این عدم اشاره را نمی توان به عنوان رد این واقعیت تاریخی قلمداد کرد و باید این گونه استنباط نمود که مورخان آن دوره اهمیت چندانی برای این سفر قائل نشده و در کوران حوادث سیاسی آن عهد از این مهاجرت غافل مانده اند. البته این احتمال نیز وجود دارد که این سفر در زمره سفرهای تجاری منظم آن عصر به شرق آفریقا قلمداد گشته و مورخان آن عصر در ابتدای امر هیچ گاه تصور نمی کردند مهاجرت گروهی از شیرازیان به استقرار دائمی آنها در این منطقه و تشکیل دولت بزرگی منجر شود که اثرات فرهنگی تمدنی آن صدها سال ادامه یابد. به هر صورت اینکه این سفر توسط کدام یک از شاهزادگان و یا سلاطین آل بویه صورت گرفته و انگیزه آنها از ترک دیار خویش و اقامت در منطقه ای بیگانه با وجود تمام مشکلات پیش روی چه بوده است تا کنون در هاله ای از ابهام باقی مانده است؛ هرچند که براساس قرائن و شواهد تا حد امکان دلایلی قانع کننده ارائه شده اند که در روشن کردن این ابهامات سهم شایان توجهی ایفا نموده اند. موثق ترین منابعی که در این خصوص وجود دارند و استناد به این منابع منطقی به نظر می رسد وقایع نامه های کیلوا به زبان های عربی و سواحیلی و ترجمه پرتغالی وقایع نامه کیلوا می باشند.

وقایع نامه عربی کیلوا از سر سلسله شیرازیان مهاجر با نام سلطان حسن بن علی از نسل شاهان ایران یاد کرده است که در آن دوره (نویسنده به نام سلسله تاریخی ایران در آن زمان نیز اشاره نکرده است) در شیراز حکومت می کرده است (السلوله فی اخبار کلسوه، ۱۸۷۰: ۸). نویسنده تاریخ سواحیلی کیلوا کیسیوانی فرد پیشگام این مهاجرت تاریخی راسلطان علی بن سلیمان شیرازی دانسته است. در این کتاب به عنوان و جایگاه سلطان علی بن سلیمان شیرازی هیچ اشاره ای نشده و فقط از یکی از فرزندان او به نام فاطمه یاد گشته است. (کیلوا کیسیوانی) ترجمه پرتغالی وقایع نامه عربی کیلوا که از جهت اطلاعات متفاوت با منبع اصلی خود به عنوان منبعی مستقل مورد استفاده قرار گرفته است نیز از سر سلسله شیرازی ها با عنوان سلطان علی بن حسین یاد کرده است که پدر وی سلطان حسین حاکم شیراز بوده است و وی پس از مرگ پدر رهسپار شرق آفریقا می شود (Deborros, 1552: 316).

منابع غربی متأخر نیز بیشتر با استناد به منابع فوق الذکر اطلاعات بسیار مختصری را در رابطه با بنیانگذار پادشاهی کیلوا ارائه نموده اند. هولینگورث در کتاب «مختصری از تاریخ سواحل شرق آفریقا» که از قدیمی ترین کتب دهه ۱۹۲۰ میلادی به شمار می رود حسن بن علی را پیشگام این سفرتاریخی پر مخاطره دانسته است. (Hollingworth,1929:33) اینگرمز نیز در کتاب «تاریخ مردمان زنگبار» پادشاهی را که اقدام به سفر به سواحل شرقی آفریقا نمود سلطان حسن بن علی خوانده است. (Inyrams,1931:131) در کتاب «خلاصه ای از تاریخ شرق آفریقا» نیز بنیانگذار پادشاهی شیرازی ها در شرق آفریقا حسن بن علی پسر پادشاه شیراز معرفی شده است. (Brittain&Ripley,1963:31)

پروفسور نویل چیتیک باستان‌شناس مشهور آمریکایی علی بن الحسن یا علی بن الحسین را از خاندان حاکم شیراز معرفی کرده و وی را مؤسس سلسله شیرازی ها دانسته است (Chittick,1974:258) و دکتر فریمن گرینویل نیز نام این فرد را علی بن حسن و از نسل شاهان شیراز خوانده است. (Greenville,1962:61)

در کتاب «اسلام در شرق آفریقا» نوشته پروفسور ترمنگام علی بن حسن، پادشاهی در شیراز معرفی شده که به سواحل شرق آفریقا مهاجرت می کند و (Trimingham,1962:86) در کتاب «عصر پرتغالی ها در شرق آفریقا» سر سلسله پادشاهی شیرازی ها در شرق آفریقا علی یکی از هفت پسر سلطان حسن شیرازی خوانده شده است. در برخی از دیگر کتب دانشمندان غربی نیز اگر چه به سفر شیرازیان و استقرار آنها به سواحل و جزایر شرق آفریقا اشاره شده ولی نام بنیانگذار این سلسله ذکر نگردیده است.

در منابع فارسی دوره متأخر نیز اشاراتی بسیار کوتاه به مهاجرت شیرازیان و استقرار آنها به شرق آفریقا شده است. استاد شجاع الدین شفا سر سلسله شیرازیان را علی بن حسن شاهزاده شیراز خوانده است (شفا، ۱۳۵: ۳) و سید محمد تقی مصطفوی وی را علی بن حسن شاهزاده ای شیرازی از خاندان آل بویه معرفی کرده است (مصطفوی، ۱۳۴۳: ۱۴۴) دکتر عبدالحسین نوائی نیز در جلد اول کتاب «تاریخ ایران و جهان» آغازگر مهاجرت شیرازیان را علی بن حسین شیرازی دانسته است. (نوائی، ۱۳۶۲: ۵۴۵) در کتاب «سفرنامه» برادران امیدوار بنیانگذار دودمان شیرازی حسن بن علی مردی مقتدر و با نفوذ از اهالی کازرون خوانده شده است. (امیدوار،

۱۳۴۹: ۳۷۸) دکتر عبدالسلام عبدالعزیز نیز در کتاب «ایرانیها در شرق آفریقا» وی را علی بن حسن شیرازی دانسته است (عبدالعزیز الفهمی، ۱۳۵۶: ۴۳).

از دیگر ابهامات موجود در مورد شیرازیان زمان سفر، انگیزه این مهاجرت و چگونگی آن است. وقایع نامه عربی کیلوا ضمن آن که آغاز حکومت سلسله شیرازی‌ها بر کیلوا را نیمه قرن سوم هجری خوانده است دلیل مهاجرت شیرازیان به سواحل شرق آفریقا را مشاهده کابوسی دهشتناک توسط سلطان حسن بن علی دانسته است مبنی بر اینکه موشی صحرائی با دندان‌های آهنین خود دیوارهای شهر مقر سلطنتش را سوراخ می‌نماید. این امر از سوی شاه به فال بد گرفته شده و وی پس از مشورت با پسرانش آنان را در این خصوص که سرزمین آنها محکوم به فنا شده است متقاعد می‌سازد و با طرح نقشه‌ای که از طرف شش پسرش همراهی می‌شود راهی یکی از بنادر جنوبی ایران شده و با هفت کشتی عازم سواحل شرق آفریقا می‌شود. آنان سرانجام وارد سواحل و جزایر آفریقای شرقی شده و در چند مکان مختلف لنگرانداختند (السلوه فی اخبار الکلوه: ۱۸۷۰: ۱۰).

ترجمه پرتغالی وقایع نامه کیلوا روایتی کاملاً متفاوت از وقایع نامه عربی کیلوا ارائه داده است. این کتاب انگیزه شاهزاده علی بن حسین را رها شدن از تحقیر و اهانت برادران خویش دانسته است چرا که مادر وی برده‌ای سیاه پوست اهل حبشه بوده و سایر شاهزادگان که از نسل شاهزادگان ایرانی بودند وی را بدین دلیل همواره مورد تمسخر قرار می‌داده‌اند لذا شاهزاده علی بن حسین تصمیم می‌گیرد با ترک دائمی دیار خویش از این توهین‌ها و تخفیف‌ها آسوده خاطر شود. علاوه بر آن وی در آن زمان گزارشاتی مبنی بر وجود طلادر سواحل زنگبار دریافت کرده بود، لذا به همراه پسران و دیگر افراد خانواده خود رهسپار جزیره هرمز شده و از آنجا عازم شرق آفریقا می‌شود. در این کتاب تاریخ مهاجرت آنان سال ۴۰۰ هـ. ق (۱۰۰۹ م) ذکر شده است. (Debarros, 1552: 318) در وقایع نامه سواحلی کیلوا کیسیوانی هیچ اشاره‌ای به دلیل سفر شیرازی‌ها و نحوه مسافرت آنها نشده است. در کتاب «منافسه الدولیه فی اعالی الفیل» نیز دلیل سفر شیرازیان همانند ترجمه پرتغالی کیلوا خلاص شدن از تحقیری بوده است که علی بن حسین فرزند ارشد حاکم شیراز از ناحیه مادر حبشی الاصل خود تحمل می‌کرده است. به گفته این کتاب در آن عهد سواحل شرق آفریقا منطقه‌ای امن برای افرادی بوده است که به

دلایل سیاسی اجتماعی و مذهبی موطن خود را ترک می‌گفته‌اند. آنان با هفت کشتی از یکی از بنادر جنوبی ایران رهسپار شرق آفریقا شدند. تاریخ این مهاجرت تاریخی سال ۳۶۷ هـ. ق (۹۷۵ میلادی) ذکر شده است. (السلوه فی اخبار کلوه، ۱۸۷۰: ۱۸۰) در کتاب «التاریخ الاسلامی و الحضاره الاسلامیه» نویسنده بدون اشاره به سر سلسله مهاجران آنها را شیعیانی دانسته است که پس از فتح شیراز توسط طغرل سلجوقی در سال ۴۴۷ هـ. ق (۱۰۵۵ میلادی) به شرق آفریقا گریخته‌اند. (شبلی، ۱۹۷۳: ۱۹۰) منبع اصلی این عبارت ذکر نشده و مشخص نیست دکتر احمد شبلی این واقعه را از چه کتابی نقل کرده است. باین حال تاریخ ذکر شده ۴۴۷ هـ. ق (۱۰۵۵ میلادی) دارای تفاوتی فاحش با سال ۳۶۷ هـ. ق (۹۷۵ م) است. پروفیسور ترمنگام نیز دلیل سفر شیرازی‌ها به سواحل شرق آفریقا را سکونت در این منطقه و زمان آن را ۴۰۰ هـ. ق (۱۰۰۹ م) نوشته است. (Trimingham, 1962: 258) پروفیسور چیتیک قرن دهم میلادی را زمان سفر شیرازیان به سواحل شرق آفریقا دانسته بدون اینکه درصدد یافتن تاریخ واقعی آن برآید. (Cgittick, 1974: 258) دکتر فریمن گرینویل نیز تاریخ ورود سرسلسله شیرازی‌ها به سواحل شرق آفریقا را سال ۳۷۳ هـ. ق (۹۸۳ م) خوانده است. (Greenvill, 1962: 61) پروفیسور رویش گسترش متصرفات ایران در دوره ابوالحسن علی فخر الدوله دیلمی را دلیل ورود شیرازی‌ها به رهبری وی دانسته و سال ورود آنها را ۳۶۵ هـ. ق (۹۷۵ م) خوانده است. (Reush, 1961: 98) و پروفیسور پرینس نیز در کتاب خود تاریخ ورود شیرازی‌ها به شرق آفریقا را (۳۷۰ هـ. ق. / ۹۸۰ م) دانسته است. (Prins, 1961: 52)

جیمز کرکمن قرن دوازدهم میلادی را زمان سفر شیرازی‌ها به شرق آفریقا دانسته است بدون اینکه دلیل مهاجرت و نحوه سفر آنان را بررسی کند. (Kirkman, 1974: 226). در کتاب «تاریخ مختصر شرق آفریقا» انگیزه حسن بن علی پسر پادشاه شیراز نزاعی در شیراز قلمداد گشته است که به سبب آن وی به همراه شش پسر خود و بوسیله هفت کشتی که هر یک توسط او و یکی از پسرانش هدایت می‌شده است عازم سواحل شرق آفریقا می‌شود با این حال به تاریخ سفر آنان اشاره نشده است. (Brittain, 1963: 31) اینگزامز در کتاب «تاریخ و مردم زنگبار» دلیل سفر شیرازی‌ها را کابوس سلطان حسن بن علی دانسته است که ظاهراً برگرفته از وقایع نامه عربی کیلوا است با این حال وی تاریخ ورود آنها به سواحل شرق آفریقا را سال ۳۶۷

هجری قمری (۹۷۵م) خوانده است. (Ingrams,1931:131) هولینگوورث نیز بدون اشاره به جزییات تنها زمان سفر شیرازی‌ها را سال ۳۶۷ هجری قمری (۹۷۵ م) دانسته است. (Hollingworth,1929:33) استاد شجاع الدین شفا نیز انگیزه مهاجرت شیرازی‌ها به سواحل شرق آفریقا را توسعه قلمرو پادشاهی آل بویه قلمداد کرده است. (شفا، ۱۳۵: ۲) استاد محمد تقی مصطفوی بدون اشاره به انگیزه مهاجرت شیرازیان موسس این سلسله را شاهزاده ای دیلمی به نام علی بن حسن از خاندان آل بویه معرفی کرده است که در اواسط قرن چهارم هجری قمری باشش پسر و عده زیادی از همراهان از خلیج فارس و از طریق هفت کشتی رهسپار شرق آفریقا شده است. (مصطفوی، ۱۳۴۳: ۱۴۵) برادران امیدوار نیز سرسلسله شیرازی‌ها را حسن بن علی کازرونی دانسته اند که در سال ۱۵۸ به همراه شش فرزند قوی هیکل خود به انگیزه جهانگردی و سیاحت از بندر بوشهر و بوسیله یک کشتی عازم زنگبار شده و در این جزیره استقرار می‌یابد (امیدوار، ۱۳۴۹: ۳۷۹).

در بررسی کلی و مقایسه منابع اصلی و متاخر می‌توان این گونه استنتاج کرد که سفر مزبور در نیمه دوم قرن دهم میلادی (قرن چهارم هجری) و از شیراز صورت گرفته است. در این که رهبر این مهاجران ممکن است از بزرگان شیراز و از وابستگان خاندان شاهی بوده باشد نیز شک و تردیدی وجود ندارد چون چنین سفری نیاز به امکانات فراوانی داشته است که از عهده مردمان عادی خارج بوده است. با توجه به شواهد موجود و همچنین با در نظر گرفتن اینکه نویسنده وقایع نامه کیلوا در مقدمه خود که تا حدودی به کتاب تجارب الامم ابن مسکویه شباهت دارد از سلطان عضدالدوله دیلمی با نیکی و احترام فراوان یاد کرده است و همچنین با توجه به اینکه تواریخ ارایه شده توسط متن پرتغالی وقایع نامه کیلوا و منابع غربی به دوره حکومت آل بویه بر مناطقی از ایران آن روزگار بویژه استان فارس بازمی‌گردد می‌توان گفت که این سفر تاریخی در دوره خلافت آل بویه و به احتمال زیاد در زمان سلطنت سلطان عضدالدوله دیلمی و یا یکی از پسران او صورت گرفته است. شاید اینکه وقایع نامه کیلوا آغاز حکومت اولین حاکم شیرازی کیلوا را نیمه قرن سوم هجری دانسته است نیز اشتباهی در نسخه برداری بوده باشد چرا که در آن عهد هنوز سلسله آل بویه شکل نگرفته بود.

در بررسی دو منبع اصلی این دوره وقایع نامه عربی کیلوا و ترجمه پرتغالی دوباروس پرتغالی و جمع تاریخ سلطنت تمام سلاطین تا زمان سلطان الفضیل که احتمال دارد نویسنده در آن دوره کتاب را برشته تحریر درآورده باشد و کم کردن تاریخ سلطنت این سلطان (الفضیل) ۱۴۹۵ میلادی از رقم کلی سلطنت پادشاهان سلسله شیرازی (براساس وقایع نامه پرتغالی و عربی) و مقایسه آن دو با هم (۵۳۸ سال) تاریخ ۹۵۷ هـ. ق، ۳۴۶ هـ. ق به دست می آید. شروع حاکمیت علی بن حسن از این تاریخ تا ۹۹۶ ادامه یافته است. (۳۸۶-۳۴۶ هـ. ق). با توجه به اینکه این تاریخ علاوه بر آن که با تاریخ اشاره شده در ترجمه پرتغالی وقایع نامه کیلوا سال ۴۰۰ هـ. ق (۱۰۰۸ م.) و تاریخ ۳۶۵ هجری قمری (۹۷۵ م) کتاب «منافسه الدولیه فی اعالی الفیل» نسبتاً تطابق دارد با زمان سلطنت فنا خسرو پسر حسن ملقب به عضدالدوله پرافتخارترین فرمانروای آل بویه که برای مدت زمانی کوتاه تمام ایران باختری و عراق عرب راتحت حکومت خود متحد ساخت کاملاً تقارن دارد.^۱ سلطان عضدالدوله در دوره فرمانروایی خود (۹۸۲-۹۴۹ میلادی) استان فارس را نیز تحت سیطره خود داشت و جالب اینجاست که تاریخ به دست آمده از آغاز سلطنت بنیانگذار سلسله شیرازی ها در شرق آفریقا (۹۵۷ م./ ۳۴۶ هـ. ق) کاملاً مطابق با تاریخ سلطنت سلطان عضدالدوله دیلمی است. از این روی پژوهشگر معتقد است در دوره سلطنت سلطان عضدالدوله یکی از پسران او به همراه برخی از درباریان و اعضای خانواده خود عازم سواحل شرق آفریقا شده و دولتی معظم را در این منطقه بنیان نهاده است.

کشف چند سکه بسیار قدیمی در کیلوا و زنگبار که به سبک سکه های دوره آل بویه شباهت دارند نیز این نظریه را هر چه بیشتر قوت می بخشد.^۲ انگیزه این سفر می تواند دلایل سیاسی اقتصادی و دینی خاص خود را داشته باشد. مشاهده کابوسی مبنی بر اینکه موشی در حال جویدن پایه های سلطنت شاه بوده است را باید کنایه از تلاطمات سیاسی آن دوره در نظر گرفت بویژه که بخش عمده ای از دوران سلطنت سلطان عضدالدوله پادشاه آل بویه مصروف سرکوب شورشیان قلمرو وی شد. در این صورت باید این گونه استنباط نمود که این کابوس به نوعی نمایانگر پیش بینی عدم ثبات سیاسی ایالت فارس پس از مرگ عضدالدوله بوده که موجب مهاجرت شاهزاده ای از آل بویه به شرق آفریقا شده است.

داستان نقل شده در ترجمه پرتغالی وقایع نامه کیلوا مبنی بر اینکه شاهزاده علی بن حسین به سبب آن که مادری حبشی داشته و بدین دلیل موجب آزار واذیت سایر برادران قرار می گرفته نیز از جنبه های گوناگون جای بحث دارد.

البته یکی از مهم ترین دلایلی که می توان برای انگیزه و دلایل مهاجرت شیرازی ها در نظر گرفت تجارت و بازرگانی است. براساس کتب اصلی این دوره آنان با خود کالاهای گوناگونی حمل کرده و در ابتدای ورود به کیلوا و سایر مناطق ساحلی و جزایر شرق آفریقا داد و ستد و معاملات بازرگانی خود را با بومیان آغاز کردند. این امر و خصوصاً انگیزه آنان در توسعه روابط تجاری با منطقه شرق آفریقا که از دیرباز بین ایران و این منطقه وجود داشته است سبب شده که شیرازی ها به رهبری یکی از شاهزادگان دربار آل بویه رهسپار این سفر گشته و رنج خطرات ناشی از مهاجرت به این سرزمین جدید را نیز پذیرا گردند. نکته مهم در این میان نوع کالاهایی بوده است که شیرازی ها با خود حمل کرده و با استقبال بومیان نیز مواجه گشته‌اند. این امر نشان می دهد اگرچه آنان از خاندان سلطنتی و از شاهزادگان ایرانی بوده اند ولی به خوبی از اهمیت بازرگانی و سود حاصل از آن اطلاع داشته و علاوه بر آن دارای اطلاعات ارزشمندی از ارتباطات بازرگانی بین ایران و این منطقه از قدیم الایام بوده اند. از این رو پس از بررسی های لازم در نهایت تصمیم گرفتند با استقرار در این منطقه و تشکیل دولتی نیرومند ، مناسبات تجاری خود با مردمان سواحل و جزایر شرق آفریقا را هر چه بیشتر گسترش داده و سود و منفعت بیشتری را عاید خویش سازند. در وقایع نامه عربی کیلوا بر این نکته تاکید شده است که شیرازی ها با هفت کشتی مملو از کالاها و اجناس گوناگون رهسپار شرق آفریقا شده و حتی در ابتدای ورود به جزیره کیلوا، آن را در قبال اهداء طاقه های متعدد پارچه های رنگی به رییس این جزیره خریداری کردند. این امر خود بهترین دلیل بر اهداف و وانگیزه بازرگانی آنها در ورود به منطقه شرق آفریقا و سکونت در این سرزمین به شمار می رود.

در مورد چگونگی این مهاجرت نیز مشخصاً آنان از طریق یکی از بنادر جنوبی پر رونق آن عهد ایران روانه شرق آفریقا شده اند. احتمال دارد آنان از شیراز به سیراف رفته و از این بندر که در قرن چهارم یکی از مهم ترین بنادر جنوبی ایران به شمار می رفته است سفر خود را آغاز کرده باشند. این امر با توجه به آن که بندر سیراف از گذشته های دور نقش مهمی در گسترش

روابط تجاری ایران با شرق آفریقا ایفا نموده است از اهمیت زیادی برخوردار است و احتمال این که شیرازیان از این بندر راه خود را در پیش گرفته باشند قوت می‌بخشد. در وقایع نامه عربی کیلوا به هفت کشتی شیرازی اشاره شده است که مشخص می‌سازد شیرازی‌ها با این کشتی‌ها که از نوع کشتی‌های بادبانی بزرگ آن دوره بشمار می‌رفته و جهازی نام داشته‌اند رهسپار شرق آفریقا گشته‌اند. بر اساس مطالعات صورت گرفته به احتمال زیاد این کشتی‌های جهازی از نوع بزرگ آن که «باگالا» نامیده می‌شده و توانایی حمل کالاهای زیادی داشته است بوده‌اند.

استقرار شیرازی‌ها در سواحل و جزایر شرق آفریقا

شیرازی‌های مهاجر پس از ورود به شرق آفریقا در سواحل و جزایر این سرزمین استقرار یافتند. در خصوص نحوه سکونت آنها در این مناطق نیز اظهار نظرهای گوناگونی وجود دارد. وقایع نامه عربی کیلوا در این رابطه اطلاعات موثقی ارائه داده است که به نظر می‌رسد سایر منابع نیز به این اظهارات استناد ورزیده‌اند. نویسنده این منبع خاطرنشان ساخته است که شیرازیان با هفت کشتی وارد شرق آفریقا شده و در مناطق مورد اشاره ذیل لنگر انداخته‌اند:

یکی از این کشتی‌ها در منطقه ای موسوم به مانداخا توقف نموده است.

دومین کشتی در «شائوگو» لنگر انداخته است.

کشتی سوم در ینبو به ساحل نشسته است.

چهارمین کشتی در مومباسا لنگر انداخته است.

کشتی پنجم در جزیره سبز توقف کرده است.

ششمین کشتی در شهر کیلوا لنگر انداخته است.

هفتمین کشتی نیز در هنزوان متوقف گشته است.

وقایع نامه کیلوا ناخدایان کشتی‌های اول تا ششم را شش پسر حسن بن علی و ناخدای

کشتی هفتم را سلطان حسن بن علی دانسته است. (السلوه فی اخبار کله، ۱۸۷۰: ۱۱)

ترجمه پرتغالی دوباروس در روایتی متفاوت با وقایع نامه عربی کیلوا اظهار داشته است که

شیرازیان با دو کشتی رهسپار شرق آفریقا گردیده و پس از ورود به سواحل سومالی امروز سعی

می‌کنند در سکونت گاه‌های امروزی موگادیشوو براوه استقرار یابند. با این حال به سبب این

که پیش از آن گروهی از اعراب در این مناطق سکونت ورزیده بودند و به سبب اختلاف مذهب با شیرازیان خصومت ورزیده اند لذا مهاجران شیرازی سمت جنوب سواحل را پیش گرفته و تحت رهبری شاهزاده علی بن حسین در کیلوا لنگر می اندازند. (Debarros,1552:320)

محمی الدین زنگباری در خلاصه کتاب «السلوه فی اخبار کلوه» نحوه استقرار شیرازیان را مناطقی نزدیک به هم در ساحل شرقی آفریقا دانسته است. (السلوه فی اخبار کلوه، ۱۸۷۰: ۵۲) وقایع نامه سواحلی کیلوا کیسیوانی نیز صرفاً به سکونت شیرازی هادر کیلوا اشاره کرده است.

(Englishkilwakiwanichronicle:14)

پروفسور چیتیک علاوه بر مناطق مورد اشاره در وقایع نامه عربی کیلوا؛ جزیره تومباتو، جزیره مافیا، موزامبیک، کیلوا، کیوینجی و کیلوا کیسیوانی را از جمله مناطقی دانسته است که شیرازی ها در ابتدای ورود به شرق آفریقا در آنها اقامت گزیده اند. (Chittick,1974:258) آقای اینگرامز نیز جزیره مافیا را از جمله مناطقی دانسته است که شیرازی ها در آنجا لنگر انداختند و معتقد است منظور از مومباسا در وقایع نامه عربی کیلوا در واقع مافیا بوده است.

(Ingrams, 1931,p.132)

برخی از منابع غربی نیز بر این امر تاکید ورزیده اند که شیرازی ها در بدو ورود به آفریقا مدت زمانی را در سواحل سومالی و در منطقه ای به نام شونگووایا اقامت گزیده و سپس رهسپار شرق آفریقا شده اند. جیمز هچ در این ارتباط یادآور شده است شیرازیان پس از ورود به شمال شرق آفریقا ابتدا در شونگووایا در نزدیکی مگادیشیو مستقر گشته و در قرن دوازده میلادی از این منطقه عازم جزایر شرق آفریقا و شهر کیلوا گردیدند. (Hatch,1961:35) جیمز کرکمن نیز منزلگاه اولیه شیرازیان مهاجر را سواحل سومالی خوانده و معتقد است آنان پس از دو قرن

استقرار در این منطقه رهسپار شرق آفریقا شدند. (Kirkman,1974:229)

برخی از نویسندگان غربی حتی پا را از این فراتر نهاده و شونگووایا را با شیرازی ها یکی دانسته و خاطر نشان ساخته اند شیرازی تغییر شکل یافته همان شونگووایا است.

(Pouwels,1994,p.8) امویتا (Mvita)، کیلیندینی (kilindini) و وومبا از دیگر مراکز

سکونت اولیه شیرازی ها خوانده شده‌اند. (Middleton,1992:14)

در نتیجه گیری کلی باید گفت شیرازی ها پس از ورود به سواحل آفریقا در چند منطقه ساحلی و جزیره استقرار یافته و سپس از این مناطق به دیگر مکان ها نقل مکان کرده اند. در اینکه کیلوا نقطه ثقل سکونت مهاجران بوده است جای هیچ گونه شک و تردید نیست. مانداخای مورد اشاره در وقایع نامه عربی کیلوا نیز ظاهرا شهر ماندا در جزیره ماندا بوده است. [اینگرامز مانداخا را موگادیشیو خوانده است و معتقد است مانداخا نام قدیمی موگادیشیو بوده است] (Ingrams-131) در برخی منابع هم از شائوگو با نام شاق (Shaugh) یا شانگا (Shanga) یاد شده است که در این صورت می توان آن را مکانی به نام شانگای قدیمی در جزیره پاته دانست. بعضی منابع نیز معتقدند شاق (shaugh) جزیره سونگومنارا در مقابل جزیره کیلوا بوده است. این نظریه با توجه به اینکه در این جزیره آثاری بسیار قدیمی از شیرازی ها و حتی پیش از آن یافت شده قابل قبول بنظر می رسد. (Oliver & gervase, 1982:107) ینبو ظاهرا شهر قدیمی لامو بوده است و نام آن نیز از اعرابی که در شهری به نام ینبع که در کناره دریای سرخ زندگی می کرده و پیش از شیرازی ها به این منطقه مهاجرت نموده بودند اخذ شده است. (Prins, 1965:41) جزیره الخضرا یا جزیره سبز نیز همان جزیره پمبا است که یا قوت حموی به آن اشاره کرده است و آثار باستانی قدیمی شیرازی ها که از این جزیره به دست آمده جای هیچ گونه شک و تردیدی در مورد اینکه پمبا یکی از سکونت گاه های اولیه شیرازیان بوده را باقی نمی گذارد.

بر اساس بررسی های انجام شده در مورد مومباسا و اینکه این شهر ساحلی یکی از مراکز اولیه استقرار شیرازیان بوده است نیز تردیدهایی وجود دارد چرا که در وقایع نامه کیلوا بارها به مافیا اشاره شده و حتی اولین حاکم کیلوا موسوم به سلطان علی بن الحسین بن علی پس از استقرار حاکمیت خود به مافیا سفر میکند و با مشاهده طبیعت دلپذیر این جزیره زیبا فرزندش محمد بن علی را به عنوان حاکم آنجا منصوب می نماید. با این حال در هیچ یک از صفحات این کتاب از مومباسا نام برده نشده است. این که گفته شده است مومباسا در قرن سیزدهم میلادی تحت تسلط شیرازی ها درآمده است (Ssekamwe, 1971:20) نیز این نظریه را تا حدودی قوت می بخشد که شاید منظور نویسنده از مومباسا جزیره مافیا بوده است. با این حال اینکه نامی از مومباسا در وقایع نامه کیلوا به میان نیامده نمی تواند دلیلی قطعی برای رد آن بنظر

رسد چرا که در ترجمه پرتغالی به مومباسا و فاصله نسبتاً دور آن از کیلوا اشاره گردیده است که براساس این منبع در آن عهد تحت حاکمیت اعراب بوده است.

هنزوان مطمئناً جزیره آنژوان یکی از جزایر اصلی مجمع‌الجزایر کوموراست که مردمان آن طی چند دهه اخیر همواره داعیه استقلال طلبی از دولت مرکزی را در سرداشته‌اند. جزیره اونگوجا (جزیره اصلی زنگبار) نیز قطعاً از مناطق ابتدایی سکونت شیرازی‌ها بوده است. در وقایع نامه عربی و ترجمه پرتغالی بارها به این شهر اشاره شده است و حتی در دوره عظمت و شکوه شیرازی‌ها، پادشاهی آنان در نزد آسیایی‌ها به امپراطوری زنگبار شهرت یافته بود. جزیره تومباتو نیز از دیگر مناطق استقرار شیرازی‌ها به شمار می‌رفته است و آثار باستانی موجود در این جزیره مهم‌ترین شاهد این امر به شمار می‌رود. وومبا، اوتوندو، کیلیه، مغم غوب، کیسیبی^۳، مالیندی و ده‌ها جزیره کوچک و مناطق ساحلی پراکنده در شرق و جنوب شرق آفریقا از دیگر مناطق استقرار این ایرانیان به شمار می‌رفته‌اند. اینکه برخی از مورخان از ۳۷ و برخی دیگر از هشتاد شهر شیرازی یاد کرده‌اند، نمایانگر گستردگی دایره تسلط شیرازی‌ها بر منطقه وسیعی از خطه ساحلی شمال شرق تا جنوب شرق آفریقا بوده است. با این حال مطمئناً شیرازیان در بدو ورود به سواحل شرق آفریقا؛ تنها در چند منطقه همچون کیلوا (جزیره کیلوا و بندر کیلوا به نام‌های کیلوا کیسیونانی و کیلوا کیوینجه)، جزیره پمبا، جزیره اونگوجا (زنگبار) جزیره تومباتو، جزیره سونگوننارا، پاته، ماندا، لامو، مالیندی، مومباسا و مافیا استقرار یافته و بعدها با گسترش قدرت و نفوذ خود و افزایش جمعیت رهسپار دیگر مناطق ساحلی و جزایر اطراف شده‌اند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

استقرار شیرازی‌ها در کیلوا: رتال جامع علوم انسانی

شهر بندری کیلوا اولین منطقه‌ای بوده است که کشتی‌های شیرازیان در آن لنگر انداخته‌اند. در تمامی منابع قدیمی این دوره نیز از کیلوا به عنوان اولین پایگاه سکونت دائمی شیرازی‌ها نام برده شده است. وقایع نامه عربی کیلوا از کیلوا به عنوان شبه جزیره‌ای یاد کرده است که دور تا دور آن را آب فرا گرفته و تنها از طریق باریکه کوچکی به ساحل متصل بوده و رفت و آمد مردمان به این جزیره نیز از این طریق انجام می‌شده است. شیرازی‌ها پس از ورود به این شبه جزیره با مردی مسلمان که در آنجا اقامت داشته ملاقات می‌کنند که منیری و اباری

نام داشته است. آنان از طریق این فرد مسلمان به اطلاعاتی در ارتباط با ساکنان این سرزمین و حاکم آنجا دست می‌یابند و از طریق وی با رئیس جزیره کیلوا در مورد اقامت در شبه جزیره مزبور و خرید آن مذاکره می‌کنند. مذاکرات آنها موفقیت آمیز بوده و رئیس جزیره که به گفته نویسنده وقایع نامه کیلوا فردی کافر بوده است با فروش آن در ازای پارچه‌هایی رنگی که دور تا دور جزیره را بپوشاند توافق می‌کند. با این حال هدف وی در واقع حمله ناگهانی به جزیره وغارت و چپاول اموال این شیرازیان بوده است. شیرازی‌ها با کمک فرد مسلمان باریکه کوچک موجود بین جزیره و خشکی را از بین برده و مانع از حمله این فرد و افراد قبیله اش به این شبه جزیره که توسط آنان به جزیره ای تبدیل شده بوده می‌گردند. (السلوه فی اخبار الکلهوه: ۱۸۷۰: ۱۴)

ترجمه پرتغالی وقایع نامه کیلوا نیز روایتی مشابه ارائه نموده است. شیرازی‌ها وارد جزیره کیلوا می‌شوند و این جزیره نیز به دلیل مصونیت در مقابل حملات سیاهان ساکن در سرزمین اصلی (تانگانیکا) انتخاب شده است. آنان جزیره کیلوا را در مقابل مقادیری پارچه خریداری می‌کنند و به طریقی صلح آمیز ساکنان بومی آن را متقاعد می‌سازند تا رهسپار سرزمین اصلی (تانگانیکا) شوند. (English translation of kilwakisiwani: 16)

روایت تاریخ کیلوا کیسیوانی از نحوه سکونت شیرازی‌ها در کیلوا نیز تا حدودی مشابه دومین دیگر است با این حال تفاوت‌هایی در این میان وجود دارد. نویسنده این کتاب خاطر نشان ساخته است سلطان شیرازی و اطرافیانش پس از حضور در جزیره کیلوا کیسیوانی، در ازای اهدای هدایایی شامل ظروف شیشه‌ای و کالاهای تجاری به رئیس جزیره از وی اجازه می‌گیرند تا در جزیره اقامت گزینند. سلطان شیرازی سپس با دختر رئیس جزیره ازدواج کرد و از این طریق علائق و ارتباطات عمیقی با بومیان کیلوا کیسیوانی ایجاد نمود. وی سپس از طریق همسرش حاکم جزیره را متقاعد نمود تا جزیره را به آنها واگذار کرده و رهسپار سرزمین اصلی شود. حاکم که مریمبا نام داشته است با این شرط که سلطان شیرازی باید در سرتاسر مسیر او تا سرزمین اصلی پارچه‌هایی را بگستراند با پیشنهاد دامادش موافقت می‌کند ولی در واقع در صدد حمله به جزیره و تصاحب اموال آنان بود لذا سلطان شیرازی با استعانت از خداوند و نذر قربانی‌هایی مانع از حمله مریمبای پیر و لشکریانش به جزیره گردید.^۵

سایر منابع انگلیسی و عربی متأخر عمدتاً به اظهارات وقایع نامه های عربی و ترجمه پرتغالی آن استناد جسته اند و مطلب جدیدی جدای از مطالب سه منبع مورد اشاره عنوان نکرده اند.

به نظر پژوهشگر در بررسی سه منبع دست اول مذکور در مورد کیلوا و سرسلسله شاهان سلسله شیرازی این شهر نکات مهمی وجود دارد که از جهات مختلف قابل بررسی است. در وقایع نامه عربی کیلوا نام اولین سلطان شیرازی کیلوا سلطان علی بن الحسین ذکر شده است و وی ملقب به صاحب پارچه های فراوان بوده است. آنان در بدو ورود به شبه جزیره کیلوا با مسلمانی که موریری وایاری نام داشته است آشنا شدند و وی به این شیرازی ها در نهایت خلوص کمک نمود. فرد مسلمان ترجمه سخنان شیرازی ها با حاکم شبه جزیره کیلوا را نیز برعهده داشته است. از اینجا مشخص می شود که وی مدت های زیادی در این سرزمین بوده و به زبان بومیان که به احتمال زیاد شاخه ای از زبان بانتو بوده است تکلم می ورزیده است. از سوی دیگر موریری وایاری با شیرازی ها نیز به سهولت و روانی صحبت می کرده است لذا باید نتیجه گیری کرد این فرد از اعرابی بوده است که پیش از شیرازیان وارد منطقه شرق آفریقا شده بودند واز آنجا که در قرون اولیه هجری قمری بسیاری از ایرانیان بویژه مناطق جنوبی به زبان عربی تسلط داشته اند از این روی شیرازی ها به زبان عربی با او صحبت می کرده اند. شیرازی ها همچنین با خود کالاهای مختلفی از جمله پارچه های رنگی متنوعی به همراه آورده بودند که نشان از هدف قطعی آنها برای اقامت در شرق آفریقا داشته است چرا که از این طریق توانسته اند برجزیره کیلوا تسلط یافته و موقعیت خود را مستحکم سازند. علاوه برآن همراه داشتن این اشیای تجملی نشان از آن دارد که شیرازی ها از علاقه بومیان شرق آفریقا به این کالاهای پر زرق و برق اطلاع کاملی داشته اند.

در کتاب تاریخ کیلوا کیسیوانی علاوه بر پارچه به هدایایی همچون ظروف شیشه ای و کالاهای تجاری نیز اشاره شده که ازسوی شیرازی ها به رئیس جزیره اهداء گردیده است. از سوی دیگر نحوه برخوردشیرازی ها با بومیان بسیار دوستانه و مسالمت جوینانه بوده است. آنان اگر چه از درجه تمدن بالایی در مقابل سیاهان این سرزمین برخوردار بودند ولی سعی نکرده اند از طریق توسل به زور در این جزیره سکونت ورزند. در هر سه منبع اصلی این دوره از

شیرازیان با عنوان افرادی صلح جو یاد شده است که به هیچ عنوان درصدد فریب رئیس کیلوا برنیامده اند بلکه در مقابل از طریق مذاکرات دوستانه و از طریق اهدای پارچه هایی که به شدت مورد علاقه و درخواست حاکم جزیره بوده آن را رسماً خریداری کرده اند. علاوه برآن به گفته تاریخ کیلوا کیسیوانی سلطان شیرازی ها در بدو ورود به جزیره کیلوا کیسیوانی با دختر حاکم ازدواج نموده و از این طریق تلاش نمود با ایجاد ارتباطات خانوادگی از پدید آمدن هر گونه خشونت و ناآرامی بین حاکم و اطرافیان خود که تازه وارد محسوب می شده اند خودداری کند. وجود مسجدی قدیمی در این جزیره و تلاوت قرآن توسط سلطان شیرازی نیز نمایانگر نقش دین و مذهب در مناسبات ایرانیان با بومیان است.

شیرازی ها پس از استقرار در کیلوا و سایر مناطق ساحلی و جزایر شرق آفریقا بتدریج به استحکام متصرفات خود پرداختند. آنان سپس گسترش تمدن و فرهنگ ایران در بین بومیان مناطق تحت اختیار خویش را در زمره اهداف خود قرار دادند و در این زمینه به دستاوردهای درخشانی نائل آمدند. در تمام این مدت که نزدیک به پانصد سال طول کشید کیلوا همواره موقعیت ممتازی داشت و به عنوان پایتخت پادشاهی شیرازی ها و دولت شهر مادر نقش مهمی در پیشبرد اهداف سلاطین شیرازی ایفا نمود.

نتیجه

در نتیجه گیری کلی در مورد تاریخ حضور ایرانی ها در شرق آفریقا باید یادآور شد که هرچند شیرازی ها عمدتاً با انگیزه های نیرومند بازرگانی روانه سواحل و جزایر شرق آفریقا شده و در این سرزمین استقرار یافتند ولی تنها سودای تجاری در سر نداشتند و پس از استقرار در این منطقه مجموعه ای از نهادهای مدنی را در سواحل و جزایر شرق آفریقا تأسیس کردند که حتی پس از اضمحلال دولت شهرهای شیرازی نیز تداوم یافت. قبایل شرق آفریقا تا پیش از ورود ایرانیان فاقد هرگونه مرکزیت بوده و اجتماعاتی کوچک با شیوه قبیله‌گی را تشکیل می دادند. حضور شیرازی ها و ارتباط آنان با بومیان منطقه سبب ایجاد تمدنی اسلامی- ایرانی با دارا بودن برخی ویژگی های بانئو گردید که این تمدن ایرانی- اسلامی تا کنون در این سرزمین باقی مانده است. آنان همچنین در زمینه بازرگانی منشأ اثرات نیکویی شدند. علاوه بر آن ایرانیان دین اسلام را با ندای وحدت، برابری و مساوات با خود به ارمغان آورده و در

راستای روابط تجاری با مناطق داخلی شرق و مرکز آفریقا، اسلام را در مناطقی همچون اوگاندا، شرق کنگو، بوروندی، غرب تانزانیا و زامبیا ترویج نمودند. این امر با بهره‌گیری از رهنمودهای دین اسلام در زمینه وحدانیت، برادری و نفی هرگونه امتیازات بومی و نژادی صورت گرفت و در واقع شیرازی‌ها بطور غیر مستقیم و صرفاً از طریق بازرگانی اصول و تعالیم دین اسلام را تا دورترین مناطق آن روز قاره آفریقا گسترش دادند. جدای از آن ایرانیان در زمینه ترویج فرهنگ و تمدن ایران چون تاثیرگذاری بر زبان محلی بومیان، تقویم هجری شمسی، معماری ایرانی، جشن نوروز و ده‌ها شاخصه دیگر از تمدن ایران نیز اقدامات بسیار مهمی انجام دادند که اثرات ارزشمند این فعالیت‌ها جاودانه در این سرزمین به یادگار مانده است.

مدیریت سیاسی شیرازی‌ها بر سواحل و جزایر شرق آفریقا بیشتر مبتنی بر ایجاد روابط مسالمت‌آمیز و دوستانه با سیاهان بود و در واقع ایرانیان با هشیاری تمام و با توجه به در اقلیت بودن خویش در بین اکثریت سیاهان تلاش کردند جوامعی بر پایه عدالت و بدور از هرگونه تبعیض نژادی پدید آورند. از این رو در طول مدت حاکمیت آنان بر این منطقه با وجود حملات برخی از قبایل اعراب همسایه به حکومت‌های محلی شیرازی، خصوصاً شهر مرکزی کیلوا، سیاهان همواره از ایرانیان حمایت کرده و هیچ‌گاه حاضر نشدند تن به استیلای بیگانگان دیگر دهند. این امر علاوه بر حاکمیت عادلانه و دادگسترانه شیرازی‌ها بر بومیان این سرزمین نمایانگر این واقعیت است که سیاهان سواحل و جزایر شرق آفریقا در سایه ارتباطات و پیوندهای خونی بین شیرازی‌ها و قبایل مختلف، آنان را جزئی از پیکره خود در نظر می‌گرفتند. از این رو در دوره استقرار ایرانیان در سواحل و جزایر شرق و جنوب شرق آفریقا نوعی وحدت کامل بین آنها و بومیان شرق آفریقا پدید آمد.

تلاش جدی این ایرانیان برای حفظ فرهنگ و تمدن خود، با وجود آن که جمعیت بسیار اندکی را تشکیل می‌دادند، قابل تحسین است. شیرازی‌ها اگر چه بیشتر توجه خود را متوجه فعالیت‌های بازرگانی ساخته و در صدد بودند از این طریق بر ثروت و به موازات آن استحکام حکومت‌های محلی خویش بیفزایند ولی از نشر و توسعه آموزه‌های فرهنگی تمدنی ایران به هیچ‌عنوان غافل نماندند و حتی توانستند علاوه بر حفظ زبان و هویت فرهنگی خویش تأثیرات عمیق فرهنگی اجتماعی بر این منطقه بر جای نهند.

یادداشتها

- ۱- محاسبه تاریخ ورود شیرازی‌ها از مشکل‌ترین و پیچیده‌ترین مطالب مورد بررسی در این تحقیق بود و تاریخ به دست آمده پس از مطالعه عمیق منابع اصلی و متأخر و مقایسه آنها با یکدیگر حاصل گشته است.
- ۲- سکه‌هایی متعلق به شیرازی‌های سلسله کیلوا در طی کشفیات باستان‌شناسی در کیلوا و زنگبار به دست آمده که نقش مهمی در شناسایی وضعیت داخلی این دولت شهر داشته است.
- ۳- علی‌رغم تلاش فراوان پژوهشگر مشخص نیست که اوتوندو، کیلیه و کیسیبی مورد اشاره که در وقایع نامه کیلوا نیز به آنها اشاره شده است چه مناطقی بوده اند با این حال بر اساس مطالعات میدانی محقق این روستاها متعلق به جزایر یا مناطق ساحلی درکنیا و تانزانیا بوده اند. در طی بررسی‌های میدانی در مرکز اسناد ملی زیمبابوه نقشه‌ای قدیمی متعلق به سال ۱۷۷۹ به دست آمد که در آن به مکانی به نام بانگوگا *Bangouga* اشاره شده است که بین کیلوا کیونجه و کیلوا کیسیوانی قرار داشته است و به احتمال زیاد مغم غوب نام تغییر یافته همین مکان به شمار می‌رود.
- ۴- شهر کیلوا فعلی دربرگیرنده چهار منطقه مختلف شامل:
  - کیلوا ماسوکو
  - کیلوا کیونجه
  - کیلوا کیسیوانی
  - جزیره سانجی یا کاتی
 است. این شهر در ساحل اقیانوس هند و در سرزمین اصلی (*Mainland*) تقریباً در ۱۵۰ کیلومتری حاضر بخش اصلی آثار باستانی متعلق به شیرازی‌ها در کیلوا کیسیوانی قرار دارد و از این لحاظ کیلوا کیسیوانی دارای شهرت فوق‌العاده‌ای است.
- ۵- وقایع نامه کیلوا کیسیوانی اولین ساکنان شهر کیلوا را مردمان قبیله امتاکاتا (*Mtakata*) و افراد قبیله یاسی (*yasi*) متعلق به قبیله بزرگ مرانگا (*Meranga*) دانسته است. دقیقاً مشخص نیست که این قبایل چه کسانی بوده اند ولی به نظر پژوهشگر آنها شعباتی از قبایل جنوب دارالسلام بودند و آب و هوای کیلوا بسیار گرم و مرطوب است. در حال حاضر بخش اصلی آثار باستانی متعلق به شیرازی‌ها در کیلوا کیسیوانی است و از این لحاظ کیلوا کیسیوانی دارای شهرت فوق‌العاده‌ای است.

منابع

فارسی و عربی

- ۱- السلوه فی اخبار الکلوه (۱۸۷۰) تصحیح محی‌الدین زنجباری. لندن: المکتبه بریتیش. مخزن الکتب الخطی.
- ۲- امیدوار، عیسی و عبدا... (۱۳۴۹) سفرنامه برادران امیدوار. تهران: امیرکبیر.
- ۳- شبلی، احمد (۱۹۷۳ م) تاریخ الاسلامی و الحضارة الاسلامیه. المجلد السادس. الطبعة الاولى. القاهرة: نشر مکتبه النهضة المصریه.
- ۴- شفا، شجاع‌الدین (۱۳۴۲) گزارش مختصر مربوط به آفریقا. دبیر کل شورای فرهنگی سلطنتی ایران.
- ۵- عبدالعزیز الفهمی، عبدالسلام (۱۳۵۶) ایرانی‌ها در شرق آفریقا. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- ۶- نوائی، عبدالحسین (۱۳۶۲) تاریخ ایران و جهان (از مغول تا قاجاریه). جلد ۱. تهران: مؤسسه نشر هما.
- ۷- مصطفوی، سید محمد تقی (۱۳۴۳) اقلیم پارس. تهران: انجمن آثار ملی.

- 8-Chittick, Neville (1974) **kilwa an Islamic trading city on the east African coast**. Nairobi.
- 9- De Barros, Joa (1552) **Decades De Asia**. Lisbon .
- 10- **English translation of kilwa kisiwani chronicle in Kiswahili**. London.
- 11- Greenville, Freeman (1962) **the medieval history of the coast of Tanganyika**. oxford, clarendon press.
- 12- Hatch, James (1961) **Tanzania**. london.
- 13- H. Brittain and P. j. q. ripley (1963) **a simple & history east Africa**. Collins clear type press.
- 14- Hollingsworth, L. W (1929) **a Short history of east coast of Africa**. London.
- 15- Ingrams, W. H (1931) **Zanzibar, its History and its People**. London.
- 16- Kirkman, James (1974) **some conclusions from Archaeological excavation on the coast of Kenya 1948-1964**. in h. n. chittick and r. i. rotberg, eds, East Africa and the orient , newyork, Africana.
- 17- Kirkman, James (1966) **men and monuments on the east african coast**. london , lutterworth Press.

- 18-middleton,John(1992)**The World of The Swahili , an Africa Merchantile Civilization.** Usa.
- 19-Pouwels,randall(1994) **Islam and Islamic Leadership in The Coastal Communities of eastern Africa 1700-191.**cambridge.
- 20-prins.a,h(1965) **sailing from lamu . a study of Maritime culture in Islamic east Africa.** Nairobi , publisher von Gorcum.
- 21- Reusch,Richard(1961) **history of east Africa.** london,f.ungar pub co.
- 22- (1982) **History of east Africa.** vol.2,oxford.(15-Ronald Oliver and Gervase Mathew.
- 23-ssekamwe,j(1971) **A Sketch Map History of east Africa.** hurton educational publications.
- 24-Trimingham, Spencer(1962) **Islam in east Africa.** oxford, clarendon press.

- است.

۲- سکه‌هایی متعلق به شیرازی‌های سلسله کیلوا در طی کشفیات باستان‌شناسی در کیلوا و زنگبار به دست آمده که نقش مهمی در شناسایی وضعیت داخلی این دولت شهر داشته است.

۳- علی رغم تلاش فراوان پژوهشگر مشخص نیست که اوتوندو، کیلیه و کیسیبی مورد اشاره که در وقایع نامه کیلوا نیز به آنها اشاره شده است چه مناطقی بوده اند با این حال بر اساس مطالعات میدانی محقق این روستاها متعلق به جزایر یا مناطق ساحلی در کنیا و تانزانیا بوده اند. در طی بررسی‌های میدانی در مرکز اسناد ملی زیمبابوه نقشه ای قدیمی متعلق به سال ۱۷۷۹ به دست آمد که در آن به مکانی به نام بانگوگا **Bangouga** اشاره شده است که بین کیلوا کیونجه و کیلوا کیسیوانی قرار داشته است و به احتمال زیاد مغم غوب نام تغییر یافته همین مکان به شمار می رود.

۴- شهر کیلوا فعلی دربرگیرنده چهار منطقه مختلف شامل:

- کیلوا ماسوکو

- کیلوا کیونجه

- کیلوا کیسیوانی

- جزیره سانجی یا کاتی

است. این شهر در ساحل اقیانوس هند و در سرزمین اصلی (Mainland) تقریباً در ۱۵۰ کیلومتری جنوب دارالسلام قرار دارد و آب و هوای آن بسیار گرم و مرطوب است. در حال حاضر بخش اصلی آثار باستانی متعلق به شیرازی‌ها در کیلوا کیسیوانی قرار دارد و از این لحاظ کیلوا کیسیوانی دارای شهرت فوق العاده ای است.